

Труфанова Людмила Михайлівна,
Доцент кафедри правового регулювання
економіки та правознавства юридичного факультету
Тернопільського національного економічного університету

СУЧАСНІ АСПЕКТИ МІЖНАРОДНОГО КОМЕРЦІЙНОГО АРБІТРАЖУ

Активізація міжнародної ділової співпраці вимагає створення ефективних механізмів і засобів захисту прав та інтересів суб'єктів господарювання, господарська діяльність яких не обмежується кордонами однієї держави. Одним із таких механізмів є міжнародний комерційний арбітраж, який виступає методом та недержавним інститутом вирішення спорів, що виникають у сфері міжнародної торгівлі.

За останні декілька десятиліть міжнародний комерційний арбітраж, поза сумнівом, став найпопулярнішим способом вирішення суперечок в міжнародній комерції. Поясненням цьому служать ті реальні переваги, які арбітраж зміг продемонструвати міжнародним контрагентам. Назвемо ці переваги:

- при зверненні в арбітраж сторони можуть самотійно, тобто своєю угодою, визначати цілу низку питань;
- також у них є можливість впливати в цілому на провадження у справі в рамках арбітражу;
- ще однією перевагою арбітражу є остаточно винесене рішення, яке, як правило, не підлягає оскарженню;
- арбітраж не зв'язаний, як правило, специфічними процесуальними термінами, стадіями та іншими обов'язковими нормами процесуального права, які мають місце в цивільному процесі;

- в порівнянні з розглядом в державному суді арбітражний розгляд справи здійснюється більш оперативно;

- арбітражний розгляд обходиться сторонам, що сперечаються, дешевше, ніж судова тяжба.

Міжнародний комерційний арбітраж має ряд позитивних характеристик, які надають йому перевагу перед державним судом будь-якої держави, чим і пояснюється інтенсивний розвиток арбітражних форм вирішення зовнішньоекономічних спорів останнім часом, у тому числі й в Україні. Проте, на сьогоднішній день залишається багато проблемних питань щодо правових засад діяльності міжнародного комерційного арбітражу як на національному, так і на міжнародному рівні, які перешкоджають його розвитку та зменшують ефективність арбітражного розгляду спорів. Саме тому сьогодні актуальним є перегляд окремих традиційних поглядів на питання правової природи міжнародного комерційного арбітражу з метою вироблення нових теоретико-методологічних поглядів, які б відповідали сучасним умовам міжнародної торгівлі та стали основою для розвитку міжнародного та національного законодавства про міжнародний комерційний арбітраж.

Цінність арбітражу як методу врегулювання спорів, що виникають у контексті міжнародних економічних відносин, підкреслена в односторонньо схваленій 15 грудня 1976 року резолюції А/З 1/98 Генеральної Асамблеї ООН. У підрозділі "Співробітництво в галузі економіки, науки і техніки та навколишнього середовища. Торгівля. Арбітраж" Заключного акта Наради з безпеки і співробітництва в Європі, підписаного 1 серпня 1975-го в Хельсінкі, вперше у світовій практиці на вищому багатосторонньому рівні зафіксовано положення про те, що оперативне вирішення спорів, які виникають із комерційних угод у сфері торгівлі й обміну послугами та з контрактів у сфері промислового виробництва, сприяє розширенню

торгівлі та співробітництва, а арбітраж є одним зі зручних засобів розв'язання таких суперечок [8, 17]

Надзвичайне значення мало прийняття Типового Закону про міжнародний комерційний арбітраж, розробленого Комісією ООН з права міжнародної торгівлі (ЮНСІТРАЛ) та схваленого резолюцією Генеральної Асамблеї ООН у 1985 році. Даний Типовий закон був рекомендований державам-членам ООН для можливого використання у своєму законодавстві, чим відповідні держави в повній мірі і скористалися. Зокрема, Закон України "Про міжнародний комерційний арбітраж" [2] від 24 лютого 1994 року практично у повній мірі дублює положення Типового закону, що проте не можна назвати його негативом.

Таким чином, на сьогоднішній день існує ціла система міжнародно-правових актів щодо діяльності міжнародного комерційного арбітражу, які створюють позитивні передумови для його розвитку на теренах різних держав. Крім того, правове становище арбітражних установи сьогодні визначається великою кількістю двосторонніх міждержавних угод та локальних конвенцій. Також не слід забувати, що кожна держава, яка прагне розвивати ринкові засади економіки, створює власне національне законодавство про міжнародний комерційний арбітраж, яке базується на міжнародних нормах і принципах, але, водночас, враховує національну специфіку зовнішньоекономічної діяльності.

Для розгляду сучасних аспектів міжнародного комерційного арбітражу, необхідно зрозуміти сутнісні характеристики цього поняття.

Що стосується розуміння поняття "арбітраж", то в науці його зміст розкривають як процес або механізм вирішення спорів і як орган їх вирішення. У зарубіжній правовій доктрині для позначення механізму несудового, недержавного вирішення спорів за допомогою третьої особи, рішення якої обов'язкове, існує термін "arbitration", що використовується для позначення як самого процесу, так і органу, створеного для розгляду таких спорів [6,178].

Відповідно до ст. 2 Закону України "Про міжнародний комерційний арбітраж" від 24.02.1994р., арбітраж - це будь-який арбітраж (третейський суд) незалежно від того, чи утворюється він спеціально для розгляду окремої справи, чи здійснюється постійно діючою арбітражною установою, зокрема Міжнародним комерційним арбітражним судом або Морською арбітражною комісією при Торгово-промисловій палаті України [2]. Дане визначення характеризує арбітраж як один із юрисдикційних органів, який здійснює захист прав та інтересів суб'єктів господарювання при вирішенні зовнішньоекономічних спорів. Виходячи із формального тлумачення вищезазначеного легального визначення, можна констатувати існування двох видів арбітражу:

1) арбітраж, який створюється спеціально для вирішення конкретного спору і припиняє свою діяльність після винесення арбітражного рішення (арбітраж ad hoc);

2) постійно діючий арбітраж, який створюється, як правило, при торгово-промисловій палаті (союзи) держави.

Ю. Притика визначив арбітраж як форму приватного правосуддя, яка ґрунтується на угоді, укладеній спеціально для цього сторонами спору, де арбітр наділяється повноваженнями, аналогічними повноваженням судді; водночас ці повноваження впливають із угоди між сторонами [6, 178].

Термін "комерційний" тлумачиться широко і охоплює питання, що впливають з усіх відносин торгового характеру, як договірних, так і не договірних.

Комерційний арбітраж має статус міжнародного в силу того, що в порядку арбітражного розгляду вирішується спори, які впливають зі торговельних відносин з іноземним елементом, а сторони цих спорів перебувають під юрисдикцією різних держав. Так, згідно із ч. 2 ст. 1 Закону України "Про міжнародний комерційний арбітраж" від 24.02.1994р. до міжнародного комерційного арбітражу можуть за угодою сторін передаватися:

- спори з договірних та інших цивільно-правових відносин, що виникають при здійсненні зовнішньоторговельних та інших видів міжнародних економічних зв'язків, якщо комерційне підприємство хоча б однієї із сторін знаходиться за кордоном, а також - спори підприємств з іноземними інвестиціями і міжнародних об'єднань та організацій, створених на території України, між собою, спори між їх учасниками, а так само їх спори з іншими суб'єктами права України[2]

Як уже було зазначено вище, діяльність міжнародного комерційного арбітражу є предметом правового регулювання як на міжнародному рівні, так і на рівні національного законодавства. І саме щодо питання, який рівень правового регулювання сьогодні повинен бути пріоритетним розгорілася найбільша суперечка між науковцями.

Стосовно питання регулювання міжнародного комерційного арбітражу процесуально-правовими нормами конкретної держави, то слід зазначити, що на сьогоднішній день існують дві протилежні точки зору щодо його вирішення. Частина науковців та практиків - представники так званої традиційної концепції дотримуються думки про те, що діяльність міжнародного арбітражного суду має здійснюватися відповідно до норм національного законодавства. При цьому прибічники цієї точки зору звертають увагу на наступне: а) міжнародний комерційний арбітраж є національним правовим інститутом, що передбачений національним законодавством; навіть спеціальні правила, що стосуються арбітражу, між сторонами різних країн і встановлені міжнародними конвенціями, мають правову силу лише тією мірою, якою ці конвенції визнані такими, що мають силу в межах кожної з національних правових систем; б) юридична сила рішення міжнародного арбітражу та можливість його виконання в конкретній державі залежать від того, чи під час його винесення була дотримана відповідна процедура, встановлена в цій державі [4,146].

Представники іншої позиції - теорії делокалізації - вважають міжнародний арбітраж відділеним від національних правових систем та їх

норм і принципів і вважають, що сфера міжнародних комерційних відносин може краще обслуговуватись системою більш-менш кодифікованих універсальних норм, що вироблені на основі міжнародного досвіду [4, 146]. Ця теорія пов'язана із концепцією, що розглядає міжнародний комерційний арбітраж як договірне явище, яке має позадержавний характер, не підпорядковане юрисдикції конкретної держави.

Саме друга концепція на сьогоднішній день є панівною і визначає розвиток правового регулювання міжнародного комерційного арбітражу. Проте, на сучасному етапі не ставиться мета повного усунення національного законодавця від визначення правових засад діяльності арбітражних установ. Пріоритетним завданням проголошується уніфікація національного законодавства держав світу з відповідного питання на основі матеріально-правового методу регулювання відносин з іноземним елементом, який передбачає прийняття міжнародно-правових актів, які б спонукали держави увідповіднювати власні правові системи загальноприйнятими нормам та принципам міжнародного права [11, 63].

Питання правового регулювання міжнародного комерційного арбітражу тісно пов'язане із проблемою розуміння його правової природи, яка має для правової науки та комерційної практики не аби яке значення.

Вважається, що спори щодо правової природи міжнародного комерційного арбітражу виникли ще у кінці XIX століття. З того часу виникло чотири концепції/теорії: договірна (консенсуальна), юрисдикційна (процесуальна), змішана й автономна [4, 192].

Договірна теорія загалом розглядає арбітраж на всіх його стадіях як єдиний процес, заснований на волі сторін, що уклали арбітражну угоду. Арбітражна угода та арбітражне рішення розглядаються як дві частини договору про арбітраж, поєднані волею сторін. Самий арбітражний розгляд визначається як проміжна ціль для досягнення кінцевої цілі - остаточного врегулювання спору.

Отже, на підставі вищезазначеного можна зробити висновок, що в сучасних умовах глобалізації світової економіки відбувається переосмислення правової природи міжнародного комерційного арбітражу, що супроводжується зростанням ролі міжнародно-правових актів у регулюванні його діяльності.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. // ВВР. - 1996. - №30. - Ст. 141.
2. Про міжнародний комерційний арбітраж: Закон України від 24.02.1994р. // ВВР. - 1994. - № 25. - Ст. 198.
3. Боярський Є. Д. Теорії правової природи міжнародного комерційного арбітражу та їх рецепція у праві України // Міжнародне приватне право: розвиток та гармонізація. - 2011. - №4. - С. 192-194.
4. Логуш Л. В. Міжнародно-договірна уніфікація процесуальних норм, що регулюють міжнародний комерційний арбітраж // Наукові записки. Том 53. Юридичні науки. - 2006. - С. 144-147.
5. Логуш Л. В. Сучасні аспекти міжнародного комерційного арбітражу // Наукові записки. Том 19. Спеціальний випуск. - 2001. - С. 261-265.
6. Мальський М. М. Поняття арбітражної угоди в міжнародному комерційному арбітражі // Часопис Київського університету права. - 2011. №3.-С. 178-180.
7. Сліпачук Т. Міжнародний комерційний арбітраж і питання імунітету держави: тест на сумісність // Юридичний журнал. - 2005. - №4. - С. 62-70.
8. Цирфа Ю. Комерційний арбітраж. Що Київ, що Стокгольм - сили рівні // Віче.-2010.-№13.-С. 16-18.